

Участь греків у діяльності Острозької академії (остання третина XVI ст. – початок XVII ст.)

Одним з перших вищих навчальних закладів в Східній Європі в XVI ст. був створений тримовний колегіум в м. Острозі. За зразок йому служили вищі навчальні заклади, які були засновані по всій Європі. В силу різних причин князь В.-К. Острозький заснував академію саме в Острозі, своєму родовому гнізді на протигагу навчальним закладам протестанського та католицького напрямків навчання.

Для викладання предметів в академії залучались кадри, як з українських теренів, так і з-за кордону. В основному це були викладачі, які отримали в вищих навчальних закладах Західної Європи і мали певний науковий ступінь. Так як однією з пріоритетних мов, які вивчалися в академії була грецька, то ж не рідко представники саме цього етносу були викладачами (адже їм нічого було робити на Батьківщині, що була в той час під владою турків). Про престиж грецької мови в ті часи свідчить один із наказів гетьмана П. Сагайдачного, державного діяча і відданого покровителя православ'я, в якому передбачалось особливе матеріальне забезпечення викладачів грецької мови [1, с. 18].

Серед викладачів грецької мови були протосинкел константинопольського патріарха Никифор (очевидно, протягом 1596 р.) і майбутній Александрійський та Константинопольський патріарх Кирило Лукаріс.

Кирило Лукаріс (6.11.1572 р., м. Кандія, Крит – 2.07.1638 р., м. Константинополь) навчався у Венеції і Падуї, 1593 р. прийняв сан, 1594 р. посів місце протосинкела Александрійського патріарха Мелетія Пігаса, який скерував його на Русь. Більшість авторів вважає, що К. Лукаріс прибув до Острога в 1594 р. у 23-річному віці, а самих приїздів в Україну було кілька: перший – у 1594-1597 рр., і другий – у 1600-1601 рр. У березні 1594 р. Александрійський патріарх Мелетій Пігас, який відгукнувся на прохання князя Василя-Костянтина Острозького допомогти йому з грецькими вчителями, відправив на українські землі послання, адресоване православним магнатам, закликаючи їх берегти вірність православ'ю. Саме з цим посланням поїхав племінник і довірена особа патріарха архімандрит К. Лукаріс, який мав передати деякі «списання» кн. В.-К. Острозькому. Як припускає російський дослідник Б. Флоря, можливо в них йшлося про наміри М. Пігаса здійснити подорож до Москви через українські землі [5, с. 68-74]. Близько середини 1594 р. Лукаріс з листом Мелетія Пігаса до князя В.-К. Острозького прибув до

Острога, де спочатку отримав посаду вчителя грецької мови. Можливо, Лукаріс навчав в Острозі М. Смотрицького латинської і грецької мов. За деякими джерелами, був ректором Академії. Близько середини 1595 р. переїжджає до Вільна, де викладає в братській школі при церкві св. Трійці, також стає ректором цієї школи. Віленський період продовжувався, за деякими свідченнями, до початку 1597 р. З Вільна декілька разів приїжджав до Острога. Разом із протосинкелом Никифором Парасхесом та іншими представниками православної церкви брав участь у Берестейському православному соборі у жовтні 1596 р. Наприкінці 1597 р. чи на початку 1598 р. залишив межі Речі Посполитої [2, с. 174].

Навесні 1600 р. патріарх Мелетій Пігас вдруге вислав Лукаріса в Україну. До його місії у 1600-1601 рр. мав причетність і В.-К. Острозький. Певний час він перебував у Львові, де його спіткав арешт, він також мав контакти з М.-К. Радзивілом та В.-К. Острозьким. Король відразу зайняв негативну позицію щодо його приїзду. Певний період Лукаріс залишався під опікою князя та викладав грецьку мову в Академії. На початку 1601 р. Лукаріс покидає територію Речі Посполитої. Остання місія мала історичне значення для розвитку міжконфесійних стосунків: передусім було на практиці поховано ідею між православними та кальвіністами. Відмовився від неї найбільший її прихильник князь В.-К. Острозький [1, с. 18].

Щодо інших греків, які перебували на Острожчині, то відомо наступні факти. Мосхопуло Емануїл – учений грек, наближений до князя В.-К. Острозького, згадується в листі папського нунція в Польщі А. Болоньєті до кардинала Комо від 25 червня 1583 р., де йдеться про заснований в Острозі колегіум. А. Болоньєті пише, що про Мосхопуло Емануїла йому розповідав Януш Острозький. Судячи з цієї розповіді, Мосхопуло Емануїл був росіянином, але видавав себе за грека і навіть нащадка візантійських імператорів. Йому вдалося здобути освіту в Римі, в так званому Німецькому колегіумі. Прибувши на Волинь, Мосхопуло Емануїл ввійшов у довіру до князя В.-К. Острозького. Була надія, що він наверне князя в католицизм. Але він всіляко відгороджував його від католицької віри. На цьому ґрунті в нього виникли конфлікти з Діонісієм Раллі, який в той час також знаходився в оточенні князя В.-К. Острозького. Про Мосхопула Емануїла є згадка в листі Д. Раллі до А. Болоньєті від 8 листопада 1583 р. Там йдеться про те, що Мосхопуло вирушив до Росії з листом від Константинопольського патріарха. Його схопили за королівським наказом (очевидно як шпигуна). З російських документів відомо про «Мануїла Мосхопуловича» – родича «грецьких царів», який перейшов на службу до царя Федора Івановича (1584-

1598). Ймовірно, Мосхопуло міг виконувати якісь таємні дипломатичні доручення [3, с. 218, 222]. Як вчена людина, перебуваючи при дворі князя В.-К. Острозького, міг залучатися до викладання грецької мови в Острозькій академії [7, с. 114-116].

Діонісій Раллі Палеолог також був викладачем в Острозькій академії. За походженням – грек, народився на острові Крит. Освіту здобув в Римі. За вказівкою папи Григорія XIII близько 1578-1579 рр. привіз з Риму до Острога список Біблії [6]. В цей час був єпископом Кізійським. Очевидно, що також брав участь у підготовці видання Острозької Біблії, а з 1585 р. стає архієпископом в Болгарії. Також він був одним з організаторів антиосманського повстання 1598 р. З 1600 р. стає митрополитом [4].

Серед викладачів грецької мови був протосинкел константинопольського патріарха Никифор (очевидно, протягом 1596 р.). Випускник Падуанського університету продовжив свою діяльність в Академії як викладач і вчений, а до цього був в Падуї ректором наук «Еллинских и Грецих».

Один з викладачів академії був Ахілеос Еммануїл. У 1580-1584 рр. навчався в Римській грецькій колегії Св. Афанасія, яка готувала католицьких місіонерів для православного Сходу. У надрукованому в 1583 р. Львівським братством посланні Мелетія Пігаса «Про християнське благочестя» вміщено грекомовний вірш Ахілеоса Еммануїла на честь його автора. 30 січня 1595 р. написав листа з Острога до Дубна Кирилові Лукарісу. Співпрацював із діячами Острозького осередку, які широко використовували грецькі тексти. Міг викладати в Острозькій Академії грецьку мову [3, с. 128].

Один із вчених греків, який перебував при дворі князя В.-К. Острозького – Натанієля Євстахія (? – 1579/83), походив з острова Крит (т. з. Кандії). У передмові до Острозької Біблії говориться, що князь посилав збирати тексти Біблії у різні краї. Певну роль в діяльності острозького гуртка відігравав Натанієль Євстахій. Був налаштований прокатолицьки, тому відмовився готувати відповідь на книгу П. Скарги «Про єдність церкви Божої під єдиним пастирем», яка була присвячена князю В.-К. Острозькому. Близько 1579 р. Натанієль був учителем дітей князя. Також міг перекладати біблійні тексти з грецької мови на старослов'янську і брати участь у редагуванні Острозької Біблії. Можна припустити, що працював в Острозькій академії, викладаючи тут грецьку мову [1, с. 18].

Більшість з вищезгаданих грецьких діячів брали участь і редагуванні Біблії і залучались до викладання грецької мови в Академії. Зібране В.-К. Острозьким коло грецьких вчених, залучених до роботи по підготовці до

друку Біблії, та вчителів працювали на задоволення релігійно-культурних потреб «руського народу грецького закону» що й зумовило розвиток руху за реформи в Церкві на вищий, інтенсивніший рівень та дало можливість організувати потужний культурний прошарок, який був представлений надбаннями у освітній та культурній сферах. Князь Острозький не зміг зупинити масового окатоличення магнатів, проте його зусилля допомогли поживити зв'язки з Царгородом і оживити в пам'яті візантійські корені руського християнства.

Література

1. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська Академія // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Львів, 1995. – Т. II. – С. 18-22.
2. Острозька академія XVI-XVIIст. Енциклопедія / ред. колегія: І. Пасічник, П. Кралюк, А. Атаманенко та ін. Національний університет «Острозька академія». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – 512 с.
3. Острозька Академія XVI-XVII ст.: Енцикл. вид. / Острозька Академія; голова редкол. І. Пасічник, відп. ред. М. Ковальський та ін. – Острог: Острозька Академія, 1997. – 417 с.
4. Румынская православная церковь – офіційний сайт – [електронний ресурс] – Доступно з: <http://drevo-infodrevo-info.ru/articles/12.html>.
5. Смирнов А. Кирило Лукаріс і Україна // Наукові записки. Історичні науки. – Острог: НаУ «ОА», 2011. – С. 68-74.
6. Яремчук В., Бондарчук Я. Магдебургское право в Остроге: европейские традиции в украинском контексте – [електронний ресурс] – Доступно з: <http://www.day.kiev.ua/27666/>.
7. Ясіновський А. Грецькі джерела до історії Острога: листи александрійського патріарха Мелетія Пігаса та протосинкела Кирила Лукаріса // Острог на порозі 900-річчя. Матеріали I-III науково-краєзнавчих конференцій. – Ч. 2. – Сокаль, 1992. – С. 114-116.